

Зорица Турјачанин

ПРИЧЕ СА УНУТАРЊИМ САГОРИЈЕВАЊЕМ

Предраг Бјелошевић: *У шетњи без главе*,
Арт сцена, Бесједа, Бањалука, 2010.

Иако више од три деценије присутан у умјетности, Предраг Бјелошевић не престаје да изненађује остварењима високе концентрације интелектуалне и емоционалне енергије. Јер, Бјелошевић, пјесник за одрасле и дјецу, приповједач, есејиста, преводаца, своју креативну способност не исказује само у подручју литературе, умјетности ријечи већ и у сценској области, у „малом позоришту” које је цјелокупним животним и умјетничким ангажманом подигао до респектабилног нивоа.

Наиме, Бјелошевићева везаност за театар не огледа се само у томе што је он професор луткарске режије, теоретичар и историчар позоришта (*Лујкарство данас*, 2007, *Кућа од снова*, 2006) него и драматург и текстописац. Највећи успјех до сад на ауторском плану постигао је представом *Тужни принц*, представом која је освојила низ ласкавих признања и у међународној конкуренцији.

У вријеме настанка *Тужни принц* је био поема о усамљености дјетета у отуђеној атмосфери велеграда. Писац је, међутим, схватио да „причи” нешто недостаје да би се скученост и празнина преобразили у радост испуњеног постојања. Зато је литерарни предложак, као јелку која пред празнике чека да се од обичног дрвета преобрази у чаролију маште и бљеска, заогрнуо визуелним и акустичним ефектима, прапорцима смијеха, сликарском четкицом, као чаробним штапићем, пред зачуђеним очима малишана сивило претворио у свијет разигра-них боја. Тужни принц је открио амбиваленцију Бјелошевићевих ства-

ралачких интересовања, богатство сложеног унутарњег доживљаја у димензијама и облицима првотног синкретизма. Већ у првој збирци *Рз Брзоиџрз и чачкалица Софија* показало се да овом аутору нису довољни само изражајни капацитети ријечи. Поезија је потражила сродну душу у ТВ анимацији, цртаном филму, његовим димензионалним ликовима, надреалистичким ситуацијама, говору који је у значајној мјери изгубио своју комуникациону функцију, али је сачувао звучну сугестивност ријечи. Ријеч је постала дио игре и очуђења свијета.

Било је потребно да се присјетимо свега овога да бисмо са Бјелошевићем кренули у *Шетњу без главе*, његову најновију прозну збирку писану са не малим амбицијама. У њој је писац дао „поглед са високе тачке” на пређени животни пут и степен своје умјетничке остварености.

Спреман да своје читаоце „заскочи” изненађењем већ од наслова писац повезује (наизглед) неспојиве ствари („Лице са затиљка”, „Горка слад”...) постижући ефекат гротеске или стања завађеног смисла. У нашем језичком идиому глава се неријетко јавља као гномичко памћење историје („Глава на пању”, „Носити главу у торби”, „Главу дајем / Крајину не дам!”, „Двојица без душе, трећи без главе”) али и дијагностика нашег менталитета („Ићи главом кроз зид”, „Срљати као мува без главе”, „Тешко ногама под лудом главом”, „Бјежати главом без обзира”...), срчаности али и непромишљености због које се често губи глава.

Бјелошевићева „глава” откинула се од својих (или туђих) рамена (код Гогоља је то учинио нос!) и кренула у необавезну шетњу ношена радозналошћу и надреалистичким ситуацијама непредвидљивих доживљаја. Та ГЛАВА подсјећа нас на балон (Ламорисов црвени балон, нпр.), глобус, билијарску куглу, фудбалску лопту, украсну тикву, велику тачку – можда управо ону која је у претходној дјечијој збирци кренула на излет. Сличност (*Тачка на излету* и *У шетњи без главе*) постоји и нико нас не може увјерити да је она случајна. Сличност је дио пишчеве стратегије, замке (али не „веселе” као код Витеза) којом ће везати читаочев интерес за низ питања која имају своју филозофску, искуствену, онтолошку, научну и умјетничку тежину, озбиљност есејистичког приступа умјетничком феномену, посебно литератури и позоришту. У том смислу Бјелошевић имплицитно заступа мишљење да је умјетност ријечи сама или у компатибилности са сценском презентацијом кадра да замјени религију, филозофију и да најапстрактнији садржај приближи поимању чулном перцептивношћу слике.

Свјестан да су садржај и форма умјетнине у великој мјери одређени како препознатљивим околностима пишчеве биографије тако и интимним садржајем бића, Бјелошевић, наравно у метафоричкој одежди, казује своју животну причу, даје сукус умјетника у зрелости. Жи-

вот се открива кроз успињање кроз клизав и маглени предии, сужене видљивости и неочекиваних кривина. Тај пут којим, бар се тако чини усамљеном возачу, нико раније није превалио, нема јасног циља нити поуздане сигнализације. Извјестан је само крај и неумољиво лице смрти присутне у свим стварима („Контуре саобраћајних знакова, искривљени костури без видљиве ознаке, бјеличаста стабла са оштрим патрљцима руку...”). „Аветињске опомене” прилазиле су све ближе попримајући згушњавањем магле застрашујућу готово опипљиву материјалност. Окружење потенцира осјећај самоће и дезоријентације („Уствари, постојао сам само ја, у некој врсти амнезије, полусна, епилептичког излета ван контроле, ја који нисам знао одакле идем нити куда, да ли сам гоњен или у потрази за нечим што се још не да наслутити”), осјећај поремећене равнотеже духовних области бића, најзад осјећање опасности да се властитост не претвори у празнину и ништавило. Јер, без обзира на стварне, али и метафоричке, чак метафизичке околности „пута кроз маглу”, писац не жели да изгуби „себе у себи”. Зато његова глава грозничаво тражи зрнце смисла и разлоге постојања чак и тамо гдје се при здравој памети и искуством провјереном поретку ствари они не би могли очекивати. Писац се не препушта стихији бесмисла. Живот је спој неспојивог, гротеска, надреалистички колаж, „шетња без главе” чија се вриједност, и поред свега, не доводи у питање.

Компас и утемељења аутор налази у умјетности, и то не једној. И док вози кроз мрак и невидјелицу, он не допушта да га прогута помрчина. Јер, вели он, „ја сам љубитељ мрака. Да, мрака. Једино у мраку човјек може поново сновати снове о свјетлости”. Давно је речено да нема таквог тамнила у коме нису расута зрнца свјетлости. Рађање свјетлости за њега има значење настанка нових свјетова. Све нас то подсјећа на тренутак када аморфна маса таме потопи гледалиште и избрише конкретност његовог постојања. Онда, негдје у судбини простора, залелуја жижак друкчијег обасјања које открива остојање паралелне стварности богатије и пуније од оне коју познајемо. То је имагинативна стварност позоришне игре у којој свјетлост, боја, музика, ријеч, покрет, глума, глас, дух и материја одгонетају „скривене и заплетене енигме психе”.

Бјелошевић у збирци открива читаву лепезу својих интересовања, најприје оних у ближем или даљем сродству са позориштем, које, без обзира на међусобне удаљености, повезује валенција сценичности, од театра сјенки, лутка-игре, пантомиме до разних облика ТВ анимације. У „Мртвацу из Брклбрлка”, кроз морбидну причу о човјеку живом сахрањеном у породичну гробницу, он даје психолошке разлоге игре сјенки као начина испољавања креативних потенцијала човјека који је

у бесконачној самоћи у трагичном апсурду своје ситуације, испод „правоугаоног бетонског поклопца гробнице који је сад представљао његов небески свод” у танушној свјетлости која капље са свода кроз поре камена („У гробници је мрак много свјетлији”), почео да „прави” покретне облике животиња и предмета служећи се само својим прстима. Као и давни предак, у сличном каменом окружењу пећине и при издишућем одбљеску утрнуле ватре, он је схватио да су „људски прсти савршенство творца”, чудо у коме је „човјек сам представа и фасцинирани гледалац”.

На другом мјесту, док вози кроз љепљиво тијесто магле, њему се у стаклу аутомобилског прозора, као на ТВ екрану, појављују лица која му нешто безгласно поручују, покушавају да пантомимом оживе нека отхујала сјећања.

Главе које слободно лебде и турају свој радознали нос тамо гдје би могле „нањушити” неку тајну, те надреалистичке играрије као да су инсерти неке зачудне, морбидне, смијешне или какве не ТВ (филмске) анимације, цртића (без текста), играрије која не пружа рјешења али подстиче њихово тражење.

Театар сјенки, пантомима, лутка-игра, „цртаћи” подсјећају нас на динамизиране, озвучене сликовнице без текста које спадају у литературу, умјетност ријечи, али се њима не користе.

Бјелошевић је, међутим, умјетник склон експерименту, синтетичким захватима материјала и поступака, али је као писац судбински везан за ријеч која је за њега, као и за Гогоља, циглица смисла, значења и звучања, супстанца „асоцијативних језичких и сликовних веза” свијести и подсвијести у органономијском топосу литерарне умјетнине.

Ријечи, али и гласови у њима, имају боју, мирис, тонску вибрацију, али и „специфичну тежину”. Оне могу бити љековите и отровне, лепршаве и тешке као одроњено камење. Али, иако је размишљање о ријечима одводило писца путевима неслућених открића, овога пута он је себи поставио за циљ да проговори о темељним питањима поезике, дефинише суштину лирике, романа, посебно малих прозних форми, проговори о књижевној критици и најзад сасвим изађе из књижевно-есејистичке сфере, и не скривајући своје незадовољство конкретним стањем у култури.

Судови о поезији су концизни и пластично срочени. Са мало ријечи аутор је изрекао саму срж проблема, флуидну неизрецивост лирске супстанце саткане од снова и имагинације. („Некад... зањихану површину воде у измаглици што се отимала јави и мјешала са сном поредих са поезијом.”)

И док је поезија сва у свом емотивно-ритмичком таласању, одбљесцима у води и непоновљивој чаролији субјективног доживљајног

тренутка, роман плијени очаравајућим ткањем причања, прича којима се човјек препушта с пуним повјерењем као повољном вјетру који ће пловило његовог интереса сигурно довести до жељеног циља. Ипак, писац је најувјерљивији када говори о краткој причи и то оној која је лишена фабуле као битног разлога своје егзистенције.

Давно је речено да се књижевно-умјетничко дјело, укупност његовог учинка, остварује у троуглу: писац, дјело, читалац. Писац ствара дјело и оно као одређена датост излази пред читаоца да он о њему суди. За Бјелошевића, међутим, читалац није *persona grata* која прихвата или одбацује, најчешће и без убједљивијег објашњења свога суда. Јер, аутор сматра да читалац добија сходно интелектуалној проницљивости, духовном богатству, искуству, култури, одважности упућивања у непознато, авантуру неизвјесног исхода.

Кратка прича исписана мастилом сна и халуцинантних стања, наизглед сва од стварности, а опет сва од неухватљивости и привида, испуњава писца радошћу. Та прича нема фабуле. Она, констатује аутор у шали, зависно од интелектуалног капацитета читаоца и обухватности његовог перцептивног регистра или „олакшава пробаву“ (!) или изазива нападе смијеха, плача или баца у дубоку шутњу. „У њима има нечега. Има неке фантастичне енергије која плијени, опија и заводи оне који мисле.“ Фасцинација артефактом литерарне умјетнине повезана је с мишљу, дакле интелектуалним активизмом које овакве приче собом подстичу. Проходне у свим правцима, понорне до „језгра људског нуклеуса“ (Р: Мунитић), непредвидиве у облицима формалне организације овакве приче посједују крајење диферентан коефицијент пријемчивости, од одбацивања и равнодушности до егзалтације. Приче су, дакле, „за индивидуалну употребу“, а њихов енергетски учинак подстакнут је властитим „унутарњим сагоријевањем“, читањем које и само поприма интензитет креативног чина.

Мисао је за Бјелошевића синоним за активизам, будност, немирење са устајалошћу мртвог мора, учмалошћу, апатијом и отуђењем. Задатак писца је да буди. То је чинио и један велики стваралац који је поспаним суграђанима преко радио-таласа упућивао свој рани, сунчани поздрав: „Добро јутро, Београде!“. Испуњен својом вјечном будношћу Бјелошевић има једну велику, можда неоствариву амбицију: „Бити сунчев гласник“. Будити, призивати људе да се освијесте, „Скину паучину с очију“, покушају да се врате изгубљеној људској цјеловитости, сагледају истину.

Најзад, Бјелошевић проговара и о књижевној критици, помало озлојеђен што је, по њему, наклоњена ствараоцима других средина („Изнимка потврђује правило!“), недовољно флексибилна, инертна, неријетко у заостајању за дјелима која својом модерношћу измичу њеној конвенционалној, чак амортизованој апаратури.

У шетњи без главе Предрага Бјелошевића је модерно, интелегентно написана књига, књига за читање и размишљање. У њој се преплићу филозофија и естетика, поезија и поетика, есејистичка дубиозност и необавезујућа играрија, смијех и горчина, тривијалност и експеримент, логика и апсурд. Пуна скривених одаја и тајновитих пролаза *Шетња* је књига „за интимну употребу” писана за сваког читаоца понаособ.